

УДК 378

БІДА Олена Анатоліївна,

доктор педагогічних наук, професор кафедри
початкової освіти,

Черкаський національний університет імені
Богдана Хмельницького.

e-mail: tetyanna@ukr.net

ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СИСТЕМІ ВИХОВНОЇ РОБОТИ УЧНІВ ЛІЦЕЮ

Розбудова України як незалежної, суверенної держави вимагає виховання громадянина-патріота, здатного жити й працювати в умовах демократії, забезпечувати соборність України, відчувати постійну відповідальність за себе, свій народ, країну, прагнути здійснити реальний внесок у реформаторські процеси. Сучасна модернізація системи освіти, яка зумовила появу навчальних закладів нового типу, вимагає пошуку нових педагогічних технологій, що здатні забезпечити формування громадянина з активною громадянською позицією, яка передбачає не тільки оволодіння учнями знаннями про права і обов'язки громадян, переконання їх в доцільності демократичних перетворень суспільства, сформованість високих морально-вольових, патріотичних якостей і почуттів, а й виявлення вмотивованих громадянських вчинків, дій.

Ключові слова: громадянська відповідальність; сучасна модернізація системи освіти; виховання громадянина-патріота; система виховної роботи; учні ліцею.

Справжнє громадянське виховання
починається там, де ідея і особиста праця - піт,
мозолі, зливаються воедино, творять те, про що
народ говорить: у людини є святе за душею.

В. О. Сухомлинський

Постановка проблеми. Розбудова України як незалежної, суверенної держави вимагає виховання громадянина-патріота, здатного жити й працювати в умовах демократії, забезпечувати соборність України, відчувати постійну відповідальність за себе, свій народ, країну, прагнути здійснити реальний внесок у реформаторські процеси. Про це свідчать офіційно-нормативні документи: «Національна доктрина розвитку освіти», Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI сторіччя)», «Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності», «Про громадянство України» тощо.

Разом з тим, у значної частини молоді, зокрема учнів ліцею спостерігаються прояви апатичного ставлення до суспільно-політичних процесів у суспільстві, соціальної та моральної деградації, пов'язаної з зростанням злочинності, нехтуванням загальнолюдськими моральними цінностями, неприйняттям духовних ідеалів, що свідчить про необхідність посилення уваги всіх інституцій держави до виховання громадянської позиції учнівської молоді, до підсилення їх громадянської відповідальності у системі виховної роботи.

Мета статті. З'ясувати основні методологічні позиції, що враховуються у конструюванні структури й динаміки формування громадянської відповідальності особистості. Обґрунтувати структуру громадянської відповідальності як цілісної системи, що включає три підсистеми, які характеризують природні, соціальні та системні якості громадянськості, взаємопов'язані ієрархічно та синергетично. Подати складові елементи структурної частини моделі громадянської культури особистості.

Аналіз останніх публікацій. Концептуальні засади громадянського виховання, громадянської відповідальності учнів обґрунтовано в працях М. Євтуха, П. Ігнатенка, В. Кузя, О. Любара, Ю. Руденка, М. Стельмаховича, О. Сухомлинської та ін.;

– філософський та юридичний аспекти формування громадянських якостей особистості представлено Г. Білоною, Р. Гуровою та ін.;

– психологічне обґрунтування проблеми виховання громадянина здійснено Б. Ананьєвим, Л. Божович, І. Бехом, М. Левітовим;

– гуманістичні засади громадянського виховання, громадянської відповідальності особистості широко розкрито у працях І.Беха, О. Дем'янчук, О.Пометун, В. Сухомлинського та ін.;

– загальнотеоретичні основи побудови цілісного навчально-виховного процесу, спрямованого на формування особистості громадянина, представлено в роботах А. Бойко, В. Лозової, К. Черної, Г. Шевченко та ін.

Виклад основного матеріалу. Кризові політичні явища в Україні, явні протиріччя між декларованими громадянськими цінностями та їх нехтування, руйнація у реальному житті значно актуалізували потребу кореляції методологічних і теоретичних підходів до виховання громадянина.

Сучасна модернізація системи освіти, яка зумовила появу навчальних закладів нового типу, вимагає пошуку нових педагогічних технологій, що здатні забезпечити формування громадянина з активною громадянською позицією, громадянською відповідальністю яка передбачає не тільки оволодіння учнями знаннями про права і обов'язки громадян, переконання їх в доцільності демократичних перетворень суспільства, сформованість високих морально-вольових, патріотичних якостей і почуттів, а й виявлення вмотивованих громадянських вчинків, дій. У розробці такої технології формування громадянської позиції учнів в умовах навчального закладу нового типу полягає актуальність дослідження [1].

Громадянська відповідальність визначається єдністю думок, почуттів і діяльності, тому важливо дбати про розвиток емоційного, інтелектуального та практично-дійового компоненту громадянської культури, щоб повага до законів і символів Батьківщини, до її святинь, розуміння своїх прав і обов'язків поєднувалися з реалізацією власних патріотичних почуттів, прав і обов'язків у повсякденному житті.

Результативність формування громадянської відповідальності залежить від того, як педагоги стимулюють розвиток самоорганізації, самоуправління учнів, демократичного стилю взаємодії; сприяють формуванню критичного мислення, творчості й самостійності, усвідомленню власних світоглядних орієнтацій [2].

Громадянська відповідальність є відображенням громадянського суспільства, громадянської сфери суспільного життя, громадянських прав і статусу громадянина; це культура громадянського суспільства, яка передбачає єдність громадянських прав і обов'язків; сукупність духовних, моральних, якостей, ціннісних орієнтацій та світоглядно-психологічних характеристик особистості. Складовими громадянської відповідальності є громадянська освіченість, компетентність, активність, досвід громадської діяльності. Центральним місцем є формування в учнівській молоді демократичних цінностей, свобод, громадянської позиції, вміння робити власні об'єктивні оцінки щодо різних життєвих явищ та подій, щодо самих людей та сенсу життя і завдяки цьому протистояти механічному та експансивному нав'язуванню ззовні готових еталонів та орієнтирів. Важливим є також виховання свідомого і відповідального ставлення до прав та обов'язків громадян відповідно до державного законодавства [3].

Одним із актуальних факторів і засобів формування громадянськості є українознавство. В 11-х класах педагогічних ліцеїв введений факультатив «Культура і мистецтво України», при вивченні якого ліцеїсти вивчають свій родовід, місця, де вони народилися, рідне село, місто. Зокрема, з ліцеїстами проводять анкети: «Світ, де ти народився», пісенний марафон: «Символи України в піснях», особистісно-рольові ігри по відзначенню свят народного календаря. Через українознавство вирішуються педагогічні, професійні проблеми: 1) національної мови як основи життя народу; мова – інструментарій кожного громадянина; 2) ліцеїсти розглядають сім'ю як генетично-родовідну і соціально-політичну етносну основу для педагогіки; 3) епохальним для ліцеїстів є зовнішній вигляд і етика спілкування, тому у знаннях про національний одяг і вбрання вони вбачають історичну гордість за свій народ і історичне прагнення до збереження колоритної і багатой творчою видумкою культури; 4) ліцеїсти вивчають народні традиції, ритуали і церемонії [4].

Основними методологічними позиціями, що враховуються у конструюванні структури й динаміки формування громадянської відповідальності особистості, є:

- уявлення про громадянську культуру особи як інтегральну властивість, ідеальну систему, яка проглядається через основні показники: структурність, системність, цілісність, функціональність;

- основні складові підсистеми цілісної системи громадянської культури особистості функціонують у рамках замкнутого кола, в якому існують різноманітні взаємозалежності: як одно-однозначні, одно-багатозначні, так і багато-однозначні й багато-багатозначні детермінації;

- існування в цих підсистемах природних, соціальних та системних якостей, які виступають одночасно й основними показниками сформованості громадянської культури як системної інтегральної якості; поділ соціальних та системних якостей на якості «першого» та «другого» порядку;

- ієрархічність, взаємопідпорядкованість елементів цілісної системи громадянської культури особи, накладання і взаємозв'язок окремих підсистем у їх цілісній системі; виступ природних якостей «другого порядку» в ролі соціальних якостей «першого порядку» та соціальних якостей «другого порядку» в ролі системних якостей «першого порядку»;

- інтеріоризація зовнішніх впливів, цінностей, обставин у взаємодії цілісних систем та екстеріоризація внутрішніх складових елементів системи, зміна зовнішніх обставин під впливом внутрішніх чинників;

- існування активних центрів у цілісній системі громадянської відповідальності особистості, домінантні прояви у її структурі окремих підсистем.

Структура громадянської відповідальності як цілісної системи включає три підсистеми, що характеризують природні, соціальні та системні якості громадянськості, взаємопов'язані ієрархічно та синергетично. Складовими елементами структурної частини моделі громадянської культури особистості (на рівні трьох підсистем) є:

– перша підсистема внутрішньої ціннісно-нормативної регуляції поведінки особи, кінцевим результатом функціонування якої виступають соціальні якості «першого порядку» – громадянські дії-відношення: збалансованість у задоволенні й формуванні основних життєво необхідних потреб особи;

– усвідомлення норм громадянської поведінки; сформованість громадянських цінностей та ідеалів, усвідомлених установок особистості; адекватність самооцінки та рівня домагань особистості відповідно до створеного суспільного блага та реалізації в його умовах потенційних можливостей особи; сформованість і повнота функцій мотиваційної сфери тощо;

– друга: громадянські ставлення особи (соціальні якості «першого порядку») до представників рідної нації і національних меншин, вселюдських і національних цінностей, прав і обов'язків громадянина, до ідеї національного (державного) буття і національної ідеології, до рідної Вітчизни та інших держав, загальносуспільного надбання і природи отчого краю, до справ державотворення і державної вірності, суспільних груп (родини; гурту, громади), до громадянських традицій і обрядів, до мови й символіки держави, до громадян тощо як можливість функціонування у вигляді регулятивної системи, що виявляється через актуальну діяльність громадянської поведінки й можливість розвитку сукупності громадянських якостей (соціальних якостей «другого порядку»);

– третя: системні якості «першого порядку» – риси громадянськості особистості (повага до національних традицій, приязнь до громадянських обрядів, національний менталітет і духовність, національна самосвідомість, збереження родоводу й честі сім'ї, громадянський обов'язок, національна гідність і громадянська мужність, прихильність до вселюдських цінностей і місцевий патріотизм, державна патріотичність, громадянська дисциплінованість і громадянська активність, вірність та відданість справі національного державотворення, національна одномовність тощо) та системні якості «другого порядку» – її громадянська спрямованість (космополітична, патріотична, націоналістична).

Громадянська відповідальність учнів трактується як спільна творча діяльність, взаємодія вчителів, батьків, вихователів та їх вихованців, яка стимулює розвиток в учнів кращих громадянських якостей через забезпечення необхідних умов для ефективного функціонування механізму внутрішньої ціннісно-нормативної регуляції громадянської поведінки особи та включення її в різноманітні громадянські відносини. Такий педагогічний процес передбачає кінцевий результат (гармонійний особистісний розвиток громадян, оптимізацію громадянської міжособистісної взаємодії) і засоби його реалізації (наявність мети, програм, засобів, методів і виконавців) [5].

Висновки. Сучасна модернізація системи освіти, яка зумовила появу навчальних закладів нового типу, вимагає пошуку нових педагогічних технологій, що здатні забезпечити формування громадянина з активною громадянською позицією, яка передбачає не тільки оволодіння учнями знаннями про права і обов'язки громадян, переконання їх в доцільності демократичних перетворень суспільства, сформованість високих морально-вольових, патріотичних якостей і почуттів, а й виявлення вмотивованих громадянських вчинків, дій.

Перспективи подальших розвідок із напрямку. Розробити і впровадити у навчальний процес навчально-методичний комплекс, до складу якого мають увійти посібники, що сприятимуть вихованню громадянської відповідальності у системі виховної роботи учнів.

Список використаної літератури

1. Нікітіна Н. П. Формування громадянської позиції учнів у навчально-виховному процесі педагогічного ліцею. автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Луганськ, 2007. – 23 с.
2. Виховання громадянської культури : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://readbookz.com/book/172/5496.html>

3. Педагогічні умови виховання громадянської правової культури старшокласників у процесі позакласної роботи : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stattionline.org.ua/pedagog/106/19891-pedagogichni-umovi-vixovannya-gromadyansko%D1%97-pravovo%D1%97-kulturi-starshoklasnikiv-u-procesi-pozaklasno%D1%97-roboti.html>
4. Виховання громадянськості старшокласників : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studentam.net.ua/content/view/7914/97/>
5. Дерев'яно Н. Формування громадянської культури особистості школяра: навч.- метод. посіб. / Н. Дерев'яно, В. Костів; за ред. В. Костіва. – К. : Праймдрук, 2011. – 352 с.

References

1. Nikitina, N. P. (2007) Formation citizenship of students in the educational process of pedagogical Lyceum. (Ph.D Dissertarion). *Thesis*. Lugansk. (in Ukr.).
2. *Raising civic culture*. (2017). Readbookz.com. Retrieved 5 February 2017, from <http://readbookz.com/book/172/5496.html> (in Ukr.).
3. Pedagogical conditions of education of senior civil legal culture during extracurricular activities. Retrieved 5 February 2017, from <http://www.stattionline.org.ua/pedagog/106/19891-pedagogichni-umovi-vixovannya-gromadyansko%D1%97-pravovo%D1%97-kulturi-starshoklasnikiv-u-procesi-pozaklasno%D1%97-roboti.html> (in Ukr.).
4. Educating seniors citizenship. Retrieved 5 February 2017, from <http://studentam.net.ua/content/view/7914/97/> (in Ukr.).
5. Derevianko, N., Kostiv, V. (2011) Formation of civic culture schoolboy, educational and methodical manual. Kyiv: Praymdruk. (in Ukr.).

BIDA Olena,

Doctor Sciences of Pedagogy, professor of the Department of primary education
Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy.
e-mail: tetyanna@ukr.net

UPBRINGING OF CIVIL RESPONSIBILITY IN THE SYSTEM OF EDUCATIONAL WORK OF STUDENTS OF THE LYCEUM

Abstract. Development of Ukraine as an independent, sovereign state requires education of the citizen-patriot, able to live and work in a democracy, to ensure the unity of Ukraine, feel permanent responsibility for themselves, their people and country, seek to make a real contribution to the reform process.

The current modernization of the education system, which has led to the emergence of a new type of education requires teachers to find new technologies that can ensure the formation of a citizen with active citizenship, which includes not only the mastery students knowledge about the rights and duties of citizens, their belief in the feasibility of democratic change society, the formation of high moral and strong-willed, patriotic qualities and feelings, but also identifying motivated civic behavior, action.

Found out the basic methodological position that takes into account in the design of the structure and dynamics of the development of civic responsibility of the individual.

The structure of civil liability as an integrated system consists of three subsystems, describing the natural, social and systemic qualities of citizenship, hierarchically interrelated and synergistically.

Posted structural components of civic culture model of personality.

The current modernization of the education system, which has led to the emergence of a new type of education requires teachers to find new technologies that can ensure the formation of a citizen with active citizenship, which includes not only the mastery students knowledge about the rights and duties of citizens, their belief in the feasibility of democratic change society, the formation of high moral and strong-willed, patriotic qualities and feelings, but also identifying motivated civic behavior, action.

Key words: *civil responsibility, the current modernization of the education of the citizen-patriot, a system of educational work, the students of the Lyceum.*

Одержано редакцією 20.01.2017
Прийнято до публікації 22.01.2017